

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije

Zavod za tehnologiju nafte i petrokemiju

Zagreb, Savska cesta 16 / II

PROCESI PRERADE NAFTE

Prof. Katica Sertić - Bionda

MOTORNI BENZINI

- Složena smjesa tekućih ugljikovodika (C_5 do C_{10}) i dodataka s područjem destilacije $T_v = 30$ do 200 C
- Služi kao pogonsko gorivo za motore s unutarnjim izgaranjem u kojima se goriva smjesa inicijalno pali električnom iskrom (Otto 1878.).
- Ugljikovodici: n-parafini, granati-parafini, alkilirani ciklopentani i cikloheksani, alkilbenzeni
- Dobiva se namješavanjem frakcija primarne i sekundarne prerade nafte (procesi krekiranja, reformiranja, alkilacije, izomerizacije itd.) i dodataka (aditiva)

Komponenta	Volumni udjel/ %	OB
1.Primarni benzin	3	55...75
2.FCC-benzin	36	85...90
3.Reformat-benzin	34	95...100
4.Alkilat-benzin	12	95...100
5.Izomerizat-benzin	5	85...90
6.Polimerizat-benzin	5	95...100
7.Oksigenti	2...15	110...120

MOTORNI BENZINI

PRIMJENSKA SVOJSTVA:

1. OKTANSKI BROJ (OB)

- Određuje kakvoću benzina s obzirom na izgaranje (antidetonska vrijednost). Izgaranje nejednolikom brzinom, ranijim paljenjem komponenata izaziva lupanje, “udar” na blok motora.
 - granati ugljikovodici - ravnomjerno izgaranje,
 - ravnolančani ugljikovodici - lupajuće izgaranje
- 1927.g. E.D.Graham predložio referentna goriva i “oktanski broj”:
 - n-heptan: OB = 0
 - 2,2,4-trimetilpentan (izo-oktan): OB = 100

MOTORNI BENZINI

OB čistih ugljikovodika:

n-pentan	61	2-metil pentan	75
n-heksan	25	2,2-dimetil butan	96
n-heptan	0	2,3,3-trimetil butan	101
n-oktan	-17	1,2,3-trimetil benzen	118
cikloheksan	77	1,3,5-trimetil benzen	170
benzen	108	toluen	104

- ***OB*** smjesa je aditivno svojstvo komponenata (vol. %).

MOTORNI BENZINI

- Američki odbor za suradnju i istraživanje goriva (CFR) uveo metode za određivanje OB:
 1. Research Method (RON) = istraživačka metoda (IOB)
 2. Motor Method (MON) = motorna metoda (MOB)
- Vrijednosti **OB** dobivaju se u standardiziranim jednocilindričnim motorima s promjenljivim omjerom kompresije.
- Za IOB - manji (600 o/min), a MOB - veći broj okretaja (900 o/min) i viša usisna temperatura smjese (150°C).
- **IOB** - bolji pokazatelj izgaranja goriva u blažim uvjetima vožnje.
- **MOB** - duge, forsirane vožnje
- Uobičajeno $IOB > MOB$

Osjetljivost goriva = $IOB - MOB$

MOTORNI BENZINI

- Za motorne benzine koji imaju $OB > 62$, vrijednost OB može se izračunati prema:

$$OB = 1020.7 - 64.86 [4 \log (141.5/d_{15} - 131.5) + 2 \log [0.56 (T_{10} - 32)] + 1.3 \log [0.56 (T_{90} - 32)]]$$

T_{10} i T_{90} su T.v. za 10 i 90 % volumena destilata goriva

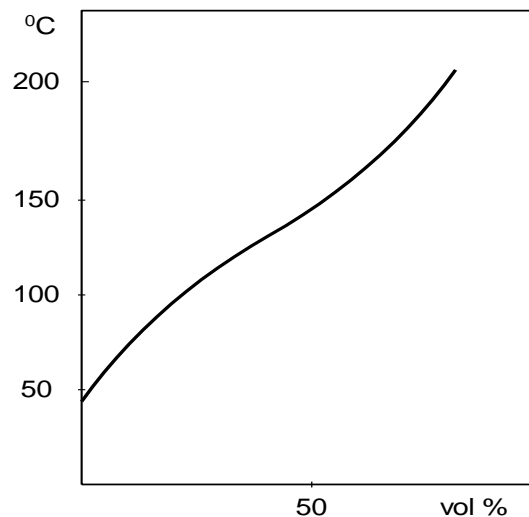
2. HLAPIVOST (ISPARLJIVOST) BENZINA

- Određuje se:
 - a) standardnom destilacijom
 - b) tlakom para po Reidu

MOTORNI BENZINI

a. Standardna destilacija

- Krivulja destilacije benzina ima “S” oblik s karakterističnim točkama:
- Temp. početka destilacije $T_{\text{poč.}}$ ($\sim 40^{\circ}\text{C}$)
- Temp. 10 % predestiliranog T_{10}
- Temp. 50 % predistiliranog T_{50}
- Temp. 90 % predestiliranog T_{90}
- Kraj T_{kraj} ($\sim 200^{\circ}\text{C}$)

b. Tlak para po Reid-u (R_{np})

- Određuje se standardiziranom metodom pri temperaturi od 38°C - izabrana jer je R_{np} jako utjecan niskovrijućim komponentama. R_{np} se može izračunati iz dest. krivulje empirijskim formulama, kao i nomogramima.

MOTORNI BENZINI

ADITIVI

Kemijski spojevi ili smjese koje u malim količinama poboljšavaju određeno svojstvo temeljnom proizvodu.

Vrste aditiva za motorne benzine:

1. Poboljšivači oktanskog broja:

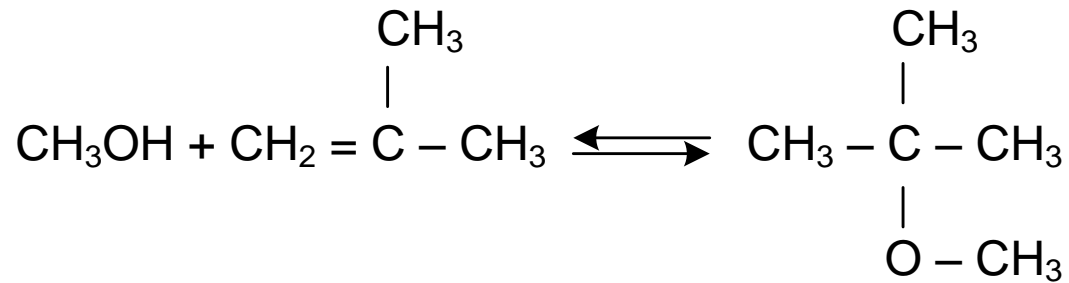
- a. **Olovni alkili** (tetrametil-olovo ($\text{Pb}(\text{CH}_3)_4$) i tetraetil-olovo ($\text{Pb}(\text{C}_2\text{H}_5)_4$), TEO, i metil-ciklopentadienil-mangantrikarbonil (MMT)
 - Već i mali udio Pb-alkila, do 0,8g Pb/L, povećava OB za 10 jedinica.
 - Ekološki neprihvatljivi, katalitički otrovi.

- b. **Oksigenati** (određeni alifatski alkoholi i eteri, najpoznatiji su metil-terc-butil (MTBE), etil-terc-butil (ETBE), metanol i etanol)
 - Neškodljivi kisikovi spojevi, povećavaju OB i smanjuju sadržaj ugljikovog dioksida i dušikovih oksida u ispušnim plinovima.

MOTORNİ BENZINI

Metil-terc-butil-eter (MTBE): najviše primjenjivan oksigenat.

Dobiva se reakcijom isobutena i metanola:

- 2. Antioksidanti:** spriječavaju oksidacijske kemijske reakcije, koje dovode do nastajanja visokomolekularnih smolastih tvari.
- 3. Inhibitori korozije:** pokrivaju metalnu površinu u motoru ili uređajima i tako spriječavaju njen kontakt s tvarima koje uzrokuju koroziju (voda, zrak).
- 4. Deemulgatori:** spriječavaju nastanak leda u cijevima za gorivo – olakšavaju pokretanje motora.
- 5. Detergenti (aditivi kontrole taloga):** aditivi koji održavaju čistoću čitavog sustava za gorivo, te smanjuju nastajanje taloga u komori za izgaranje.

MOTORNI BENZINI

Značajka kvalitete	Jedinica		EUROSUPER BS 95
Istraživački oktanski broj, IOB		najniže	95,0
Motorni oktanski broj, MOB		najniže	85,0
Količina olova	mg/L	najviše	5,0
Gustoća kod 15 °C	kg/m ³	najniže	720,0
		najviše	775,0
Količina ukupnog sumpora	mg/kg	najviše	10,0
Oksidacijska stabilnost	minuta	najniže	360
Količina postojeće smole	mg/100 mL	najviše	5
Korozivnost na bakru (3 sata kod 50 °C)			razred 1
Izgled			bistar, proziran, bez vode i mehaničkih nečistoća
Količina ugljikovodika:			
količina olefina	% v/v	najviše	18,0
količina aromata		najviše	35,0
Količina benzena	% v/v	najviše	1,00
Destilacija:			
postotak predestiliranog do 70 °C	% v/v		
ljeti		najniže	20,0
		najviše	48,0
zimi		najniže	22,0
		najviše	50,0
postotak predestiliranog do 100 °C	% v/v		
ljeti		najniže	46,0
		najviše	71,0
zimi		najniže	46,0
		najviše	71,0
postotak predestiliranog do 150 °C	% v/v	najniže	75,0
kraj	°C	najviše	210
ostatak	% v/v	najviše	2,0
Tlak para:	kPa		
ljeti		najniže	45,0
		najviše	60,0
zimi		najniže	60,0
		najviše	90,0
VLI: prijelazno razdoblje		najviše	1150
Količina kisika	% m/m	najviše	2,7
Količina oksigenata			
Metanol	% v/v	najviše	3,0
Etanol	% v/v	najviše	5,0
Izo-propilni alkohol	% v/v	najviše	10,0
Izo-butilni alkohol	% v/v	najviše	10,0
Terc-butilni alkohol	% v/v	najviše	7,0
Eteri s 5 ili više C-atoma	% v/v	najviše	15,0
Drugi oksigenati	% v/v	najviše	10,0

DIZELSKA GORIVA

- Pogonsko gorivo za motore u kojima se goriva smjesa samostalno pali u atmosferi vrućeg stlačenog zraka. (R. Diesel 1897).
- Smjesa petrolejske frakcije i frakcije lakog plinskog ulja (C_{12} do C_{25}) s područjem destilacije $T_v = 160 - 360^{\circ}\text{C}$

PRIMJENSKA SVOJSTVA:

1. CETANSKI BROJ (CB) - sklonost samozapaljenju.

Standardi za CB: n - heksadekan (cetan), $C_{16}H_{34}$. CB = 100
 α - metil naftalen (α MN) CB = 0

- Mjerenja se provode na standardnom laboratorijskom motoru, a vrijednost CB = 35 - 50.

DIZELSKA GORIVA

- parafini: veća granatost, niži CB: 3-etildekan (53), 4,5-dietiloktan (26)
- nafteni: dulji pokrajnji lanci (ciklopentan i heksan) > CB
- aromati: benzen toluen n-heksilbenzen n-nonilbenzen
- CB: -18 5 26 50

2. CETANSKI INDEKS

- Određuje se prema standardu (metoda izračunavanja jednačbom s četiri nepoznanice):

$$CI = 45.2 + 0.0892 T_{10N} + (0.131 + 0.901 B)T_{50N} + (0.0523 - 0.42 B)T_{90N} + 0.00049 (T_{10N}^2 - T_{90N}^2) + 107 B + 60 B^2$$

gdje je:

$$T_{10N} = T_{10} - 215$$

$$T_{50N} = T_{50} - 260$$

$$T_{90N} = T_{90} - 310$$

$$B = [\exp (-0.0035 DN)] - 1$$

$$D_N = D - 850$$

$$D = \text{gustoća kod } 15^{\circ}\text{C, kgm}^{-3}$$

T10/50/90 temperatura za 10/50/90 % predestiliranog, °C

DIZELSKA GORIVA

4. **FILTRABILNOST:** određuje mogućnost primjene goriva pri niskim temperaturama
- Utvrđuje se u posebnom uređaju po metodi **CRA** (prema autorima) ili **CFPP** (*Cold Filter Plugging Point*).
 - Definira se kao temperatura kod koje pod standardiziranim uvjetima dolazi do zaustavljanja dotoka goriva uslijed začepljenja filtera u motoru talogom kristaliziranog parafina.
 - Također važna svojstva su: destilacijske karakteristike, gustoća, viskoznost, sadržaj poliaromatskih ugljikovodika.

ADITIVI:

- a. **Aditivi za povećanje cetanskog broja:** nitrati i peroksidi
amilnitrat $C_5H_{11}O \cdot NO_2$, u količini 0.13-0.18 vol. % povećava CB za 5 jedinica. Danas se koriste: izopropil-nitrat, butil-nitrat, amil-nitrat, heksil-nitrat, cikloheksil-nitrat, oktil-nitrat
- b. **Aditivi za poboljšanje izgaranja**
- c. **Detergenti**
- d. **Antioksidansi**

DIZELSKA GORIVA

Značajka kvalitete	Jedinica		EURODIZEL BS
Cetanski broj		najniže	51,0
Cetanski indeks		najniže	46,0
Gustoća kod 15 °C	kg/m ³		820,0 – 845,0
Količina policikličkih aromatskih ugljikovodika	% m/m	najviše	8,0
Količina ukupnog sumpora	mg/kg	najviše	10,0
Točka paljenja	°C	više od	55
Količina koksnog ostatka (od 10 %-tnog ostatka destilata)	% m/m	najviše	0,30
Količina pepela	% m/m	najviše	0,01
Količina vode	mg/kg	najviše	200
Količina sedimenta	mg/kg	najviše	24
Korozivnost na bakru (3 sata kod 50 °C)			razred 1
Oksidacijska stabilnost	g/m ³	najviše	25
	h	najniže	20
Mazivost (wsd 1,4) kod 60 °C	µm	najviše	460
Kinematička viskoznost kod 40 °C	mm ² /s		2,00 - 4,50
Destilacija	% (v/v)	niže od	65
		najniže	85
		najviše	360
Točka zamućenja (za razred D i E točke filtrabilnosti)	°C		iskazuje se
Točka filtrabilnosti (CFPP):	°C		
		najviše	0
		najviše	-10
		najviše	-15

EUROPSKE NORME GORIVA ZA MOTORNA VOZILA

Motorni benzin	1996	2000	2005	2008
	EURO 2	EURO 3	EURO 4	EURO 5
Europske norme (Direktiva)	EN 228	EN 228	Dir 98/70	Dir 98/70
Istraživački OB, najmanji	-	91/95/98	91/95/98	95
Motorni OB, najmanji	-	82, 5/85/88	82, 5/85/88	85
Sumpor, ppm m/m	350	150	50/10	10
Kisik, % m/m	-	2,7	2,7	Razmatra se *
Benzen, % vol., najviši.	5	1	1	Razmatra se *
Aromati, % vol., najviši	-	42	35	Razmatra se *
Olefini, % vol., najviši		21(18)	18	Razmatra se *
Dieselsko gorivo	1996	2000	2005	2008
	EURO 2	EURO 3	EURO 4	EURO 5
Sumpor, ppm m/m	500	350	50/10	10
Cetanski broj, najmanji	49	51	51	Razmatra se *
Gustoća @ 15 C, kg/m ³	820-860	845 max.	845 max.	Razmatra se *

IZGARANJE GORIVA

- Izgaranje benzina u motoru s unutarnjim izgaranjem nije kontinuirani proces već se odvija s prekidima u složenim uvjetima koji se učestalo mijenjaju
- Potpuno izgaranje je egzotermna reakcija u prisutnosti kisika:
$$\text{C}_8\text{H}_{18} + 12,5\text{O}_2 \rightarrow 8\text{CO}_2 + 9\text{H}_2\text{O} \quad \Delta H = - 5\,500 \text{ kJ/mol}$$
- Velika reakcijska toplina dovodi do visoke tem. i tlaka u motoru, uz pretvorbu toplinske u mehaničku energiju.
- Za potpuno izgaranja jediničnog masenog dijela benzina potrebno je 15 masenih dijelova zraka – omjer 15.
- Omjer 7 – “prebogata smjesa” – ne dolazi do zapaljenja
- Omjer 20 – “presiromašna smjesa” – loše izgaranje
- O omjeru zrak/gorivo ovisi i količina nastalih štetnih sastojaka ispušnih plinova: ugljikov monoksid (CO), dušični oksidi (NO_x), nesagorivi, najviše aromatski ugljikovodici (HC; benzen) i čvrste čestice (čada).

EMISIJE

1. Emisija ugljikovog dioksida (CO₂)

- U motorima sa unutrašnjim izgaranjem CO₂ je uz vodenu paru nazočan u najvećem postotku
- U realnim uvjetima izgaranja konc. CO₂ u ispušnim plinovima ovisi o omjeru zrak/gorivo i o vrsti goriva.

2. Emisije ugljikovog monoksida (CO)

- Nastaje nepotpunim izgaranjem ugljikovodika
- Pripada skupini vrlo otrovnih plinova
- Danas se u konvertorima motora pomoću katalizatora prevodi u CO₂

EMISIJE

3. Emisije dušikovih oksida (NO_x)

- Na emisije NO_x najviše utječu sadržaj **sumpora i aromata**, te nešto manje sadržaj olefina.
- Sumpor uzrokuje smanjenje djelotvornosti katalizatora.
- Smanjenjem količine policikličkih aromata smanjuju se NO_x emisije.

4. Emisije ugljikovodika (CH)

- Ugljikovodici motornih benzina koji se komprimiraju u procjepima motora ili otapaju u mazivom ulju – **ne** sudjeluju u procesu izgaranja i sastavni su dio ispušnih plinova.
- Ove emisije se smanjuju promjenama u konstrukciji motora te sastava i fizikalnih svojstava katalizatora.

EMISIJE

5. Emisije čvrstih C-čestica

- Crni dim je glavni problem za neke dizelske motore i glavni pokazatelj prisutnosti čvrstih C-čestica u ispušnim plinovima.
- Dim sadrži čestice koje, iako nevidljive, mogu biti uzrok niza zdravstvenih poteškoća.

UTJECAJ SUMPORA

- Sumpor je katalitički inhibitor koji postupno smanjuje djelotvornost katalizatora.
- Stupanj smanjenja djelotvornosti ovisi o: količini sumpora, sastavu katalizatora, produktima izgaranja smjese zrak/gorivo, temperaturi ispušnih plinova.
- Mehanizam: reakcijama kemisorpcije veže se na kat. aktivnu površinu. Izgaranjem nastaje uglavnom sumporov dioksid (SO_2), manje sumporov trioksid (SO_3). U prisutnosti vode nastaje sumporna kiselina (H_2SO_4).
- Sastav katalizatora: smjesa aktivnih rijetkih metala paladija (Pd), rodija (Rh) i platine (Pt).
- Djelovanje: smanjenje učinkovitosti katalitičkog sustava – povećanje emisija CO, NO_x i čvrstih C-čestica.

AVIONSKA GORIVA

- To su goriva za pogon klipnih avionskih motora.
- karakterizira ih uže područje vrelišta u odnosu na motorne benzine (45 do 160°C).
- u kemijskom sastavu prevladavaju izoparafinski ugljikovodici uz ograničene udjele aromata.

PRIMJENSKA SVOJSTVA:

- **Oktanski broj**
Visoki oktanski broj (do 145) – izo-oktanski ili performancijski broj - postiže se uz dodavanje aditiva.
- **Isparljivost**
 - preniska isparljivost – problem paljenja pri niskim temperaturama i nejednolika raspršenost goriva.
 - previsoka isparljivost – gorivo može ispariti u spremniku, što je posebno opasno pri velikim visinama.
- **Točka zamrzavanja, oksidacijska stabilnost**

AVIONSKA GORIVA

Značajka kvalitete	Jedinica		AVIONSKI BENZIN TIP 100 LL
Oktanske vrijednosti:			
Motorni oktanski broj, MOB			99,6
Radni oktanski broj		najmanje	130,0
Korozivnost na Cu (2 sata na 100 °C)	razred	najviše	1
Gustoća kod 15 °C	kg/m ³		iskazuje se
Destilacija: početak	°C		iskazuje se
10 % v/v predestiliranoga	°C	najviše	75
40 % v/v predestiliranoga	°C	najmanje	75
50 % v/v predestiliranoga	°C	najviše	105
90 % v/v predestiliranoga	°C	najviše	135
kraj	°C	najviše	170
Zbroj 10 % + 50 % v/v predestiliranoga	°C	najviše	135
ostatak	% v/v	najviše	1,5
gubitak	% v/v	najviše	1,5
Količina ukupnoga sumpora	% m/m	najviše	0,05
Postojeća smola	mg/100 mL	najviše	3,0
Točka zamrzavanja	°C	najviše	-58
Ogrjevna vrijednost (donja)	MJ/kg	najmanje	43,5
Tlak para kod 37,8 °C (Reid)	kPa	najniže najviše	38,0 49,0
Oksidacijska stabilnost, 16 sati			
Potencijalna smola	mg/100 mL	najviše	6
Olovni talog	mg/100 mL	najviše	2
Količina tetraetil olova	gPb/L	najviše	0,56
Reakcija s vodom			
Promjena obujma	mL	najviše	2
Električna provodljivost	pS/m		50-600
Antistatik: Stadis 450 (dogovor)	mg/L	najviše	3,0
Boja			plava
Lovibond		najmanje najviše	1,7 3,5
Izgled			bistar, proziran bez slobodne vode i mehaničkih onečišćenja

MLAZNA GORIVA

- Proizvodnja mlaznih goriva vezana je uz primjenu plinske turbine u avijaciji. Plinska turbina služi za pogon aviona na dva načina:
 - Iskorištavanje potiska nastalih plinova izgaranja (turbomlazni avion)
 - Pokretanje elise (turboelisni avion).

PRIMJENSKA SVOJSTVA:

- **Točka dimljenja:** maksimalna visina plamena u milimetrima kod koje gorivo može izgarati bez čađenja u standardnoj svjetiljci.
- **Točka zamrzavanja:** važno svojstvo s obzirom da mlazno gorivo u eksploataciji može biti izvrgnuto utjecaju vrlo niskih temperatura.
- **Isparljivost, viskoznost**

ADITIVI:

- **Antistatici:** za sprječavanje pojave statičkog elektriciteta i sprječavanje iskrenja.
- **Inhibitori zamrzavanja:** imaju ulogu sprječavanja zamrzavanja otopljene vode u gorivu, kada se temperatura naglo spusti pri visokim nadmorskim visinama
- **Antioksidansi, inhibitori korozije**

MLAZNA GORIVA

Značajka kvalitete	Jednica		JET A-1
IZGLED	bistra, prozirna tekućina bez slobodne vode i vidljivih mehaničkih onečišćenja u gorivu pri temperaturi okoliša		
Boja	iskazuje se		
Količina mikroonečišćenja :			
Čestice, ukupan broj čestica,	mg/L	najviše	1,0
ISO broj i broj pojedinih čestica			
≥ 4 µm	iskazuje se		
≥ 6 µm	iskazuje se		
≥ 14 µm	iskazuje se		
≥ 21 µm	iskazuje se		
≥ 25 µm	iskazuje se		
≥ 30 µm	iskazuje se		
SASTAV			
Ukupna kiselost	mg KOH/g	najviše	0,015
Količina aromata	% v/v	najviše	25,0
ili Količina ukupnih aromata	% v/v	najviše	26,5
Ukupna količina sumpora	% m/m	najviše	0,30
Količina merkaptanskog sumpora	% m/m	najviše	0,0030
Ili Doktor test	negativan		
Rafinerijske komponente na mjestu proizvodnje			
Količina hidroneobrađenih komponenata	% v/v	iskazuje se (uključujući 0 ili 100%)	
Količina hidroobrađenih komponenata	% v/v	iskazuje se (uključujući 0 ili 100%)	
Količina duboko hidroobrađenih komponenata	% v/v	iskazuje se (uključujući 0 ili 100%)	
Sintetičke komponente	% v/v	iskazuje se (uključujući 0 ili 100%)	
ISPARLJIVOST			
Destilacija:			
početak	°C	iskazuje se	
10 % v/v predestiliranoga	°C	najviše	205,0
50 % v/v predestiliranoga	°C	iskazuje se	
90 % v/v predestiliranoga	°C	iskazuje se	
kraj	°C	najviše	300,0
ostatak	% v/v	najviše	1,5
gubitak	% v/v	najviše	1,5

Značajka kvalitete	Jednica		JET
Gustoća na 15 °C	kg/m ³	775,0 - 840,0	
SVOJSTVA TECIVOSTI			
Točka zamrzavanja	°C	najviše	-47,0
Kinematička viskoznost na -20 °C	cSt (mm ² /s)	najviše	8,000
IZGARANJE			
Ogrjevna vrijednost (donja)	MJ/kg	najmanje	42,80
Točka dimljenja	mm	najmanje	25,0
ili Točka dimljenja	mm	najmanje	19,0
i Količina naftalena	% v/v	najmanje	3,00
KOROZIVNOST			
Cu (2 sata +/- 5 min. na 100 °C +/- 1 °C)	razred	najviše	1
STABILNOST			
Termička stabilnost (JFTOT)			
Kontrolna temperatura	°C	najniže	260
Razlika tlaka na filteru	mmHg	najviše	25,0
Ocjena taloga na cijevi grijača (vizualno)	razred	manje od	3
ONEČIŠĆENJA			
Postojeća smola	mg/100 mL	najviše	7
Mikroseparometar (MSEP)			
s aditivom za poboljšanje vodljivosti			najniže 70
ili bez aditiva za poboljšanje vodljivosti			najniže 85
VODLJIVOST			
Električna vodljivost	pS/m	50 - 600	
MAZIVOST			
BOCLE «wear scar diameter»	mm	najviše	0,85
ADITIVI (nazivi i kodovi sukladni DEF STAN 91-91/7 trebali bi se upisivati u Izvješčaju o ispitivanju):			
Antioksidansi			
u hidroobrađenom i sintetskom gorivu (obvezno)	mg/L	najviše	17,0 do 24,0
u hidroneobrađenom gorivu (neobvezno)	mg/L	najviše	24,0
Deaktivator kovina (neobvezno)	mg/L	najviše	
Prvo dodavanje			
Ukupna koncentracija nakon ponovnog dodavanja	2,0		
Aditiv za poboljšanje vodljivosti (antistatik)	mg/L	najviše	5,7
Prvo dodavanje			
Ukupna koncentracija nakon ponovnog dodavanja	3,0		
	5,0		

MAZIVA ULJA

- Maziva ulja služe za podmazivanje metalnih površina strojeva i uređaja jer smanjuju trenje i druge štetne posljedice, kao što su trošenje tavnih površina, nastajanje topline i gubitak energije pri radu i pokretanju strojeva ili uređaja
- Složena smjesa pretežito viših ugljikovodika dobivenih od naftnih preradevina i odgovarajućih dodataka (aditiva)
- Kemijski sastav i svojstva mazivih ulja se razlikuju, ovisno o vrsti baznog mineralnog ulja i aditiva, te namjeni.

PRIMJENSKA SVOJSTVA:

- **Viskoznost**
- **Indeks viskoznosti:** zavisnost viskoznosti o temperaturi (0 do 100). Velike vrijednosti indeksa viskoznosti znače male temperaturne promjene viskoznosti i obrnuto. Određuje se standardnim postupkom izračunavanja na temelju kinematičkih viskoznosti pri temperaturama od 40 i 100 °C.
- **Oksidacijska stabilnost**

MAZIVA ULJA

Procesi dobivanja mazivih ulja

1. Vakuumska destilacija

- Procesom vakuumske destilacije dobivaju se uljni destilati i ostatak, kojima se kasnije poboljšavaju svojstva primjenom postupaka ekstrakcije i deparafinacije s ciljem dobivanja kvalitetnog baznog ulja

2. Procesi obrade (rafinacija otapalima)

- Koriste se radi uklanjanja pojedinih spojeva iz uljnih komponenata koji narušavaju kvalitetu proizvoda.
- Temelje se na razlici topljivosti pojedinih ugljikovodika u nekom otapalu (koje se samo djelomično miješa s derivatom namijenjenim rafinaciji)
 - a) **Deasfaltacija** : uklanjanje asfaltnih tvari iz ostatka vakuumske destilacije provodi se postupkom ekstrakcije propanom ili pentanom

MAZIVA ULJA

- b) **Dearomatizacija:** odvajanje aromata koji snizuju indeks viskoznosti (dearomatizacija) iz vakuum destilata i deasfaltiranog vakuum ostatka provodi se njihovom ekstrakcijom selektivnim otapalima (furfural, fenol, N-metil-2- pirolidon).
- c) **Deparafinacija:** rafinat nakon ekstrakcije furfuralom sadrži visokomolekulske parafine koji lako kristaliziraju (povisuju točku tečenja) i smetaju pri upotrebi mazivih ulja. Stoga se izdvajaju iz uljne frakcije postupkom deparafinacije. Otapala koja se najčešće primjenjuju su metiletilketon i toluen, te njihove smjese.

MAZIVA ULJA

ADITIVI

1. Poboljšivači indeksa viskoznosti

- S porastom temperature smanjuje se viskoznost ulju bez aditiva, dok prisutnost polimernog aditiva, radi povećanja isprepletenosti lanaca makromolekula s povećanjem temperature, uvjetuje porast viskoznosti ulja.
- Polimerni aditivi – poli (alkilstireni), polimetakrilati, kopolimer etilena i propilena i sl. mijenjaju konformaciju s temperaturom i utječu na promjenu viskoznosti.

2. Aditivi za sniženje točke tečenja

- Polimeri (polimetakrilati) – sprječavaju rast nastalih parafinskih kristala stvaranjem polimernog filma, pa tako dodatak od 0.1-1.0% aditiva može sniziti točku tečenja za 6-20 °C.

MAZIVA ULJA

3. Antioksidanti

- Antioksidanti smanjuju oksidacijsku razgradnju na povišenim temperaturama (utječu na viskoznost, koroziju, boju).
- Oksidacija ugljikovodika zbiva se mehanizmom radikalske lančane reakcije, a započinje (reakcija inicijacije) nastajanjem slobodnih radikala.

4. Detergenti – disperzanti

- Aditivi za održavanje čistoće motora, koji sprječavaju stvaranje ugljičnog sloja unutar motora ili utječu na raspršivanje već postojećeg.
- Različiti metalno-organski spojevi (R-COO-Me R-C₂₀ Me = Ca, Ba, Zn, Al) ili nemetalni spojevi (poliesteri, N-soli)

5. Aditivi za pojačanje uljnog filma

- Masne kiseline, esteri, S-spojevi.

MAZIVA ULJA

Klasifikacija mazivih ulja: SAE (Society of American Automobile Engineers)

Oznaka ulja	$T / ^\circ\text{C}$	η^a	$\nu^b(100 ^\circ\text{C})$	Oznaka ulja	$\nu(100 ^\circ\text{C})^c$		$\nu^d(150 ^\circ\text{C})$
					od	do	
0 W	-35	6 200	3,8	20	5,6	9,3	2,6
5 W	-30	6 600	3,8	30	9,3	12,5	2,9
10 W	-25	7 000	4,1	40	12,5	16,3	2,9
15 W	-20	7 000	5,6	50	16,3	21,9	3,7
20 W	-15	9 500	5,6	60	21,9	26,1	3,7
25 W	-10	13 000	9,3				

- a Najveće vrijednosti dinamičke viskoznosti pri označenoj temperaturi, u mPa s (CCS metoda, ASTM D5293)
 - b Najmanja vrijednost kinematičke viskoznosti ($\text{mm}^2 \text{s}^{-1}$) pri $100 ^\circ\text{C}$ (ASTM D445)
 - c Raspon vrijednosti kinematičke viskoznosti ($\text{mm}^2 \text{s}^{-1}$) pri $100 ^\circ\text{C}$
 - d Najmanje vrijednosti kinematičke viskoznosti ($\text{mm}^2 \text{s}^{-1}$) pri $150 ^\circ\text{C}$.
- Motorno ulje označeno s više gradacijskih brojeva je višegradacijsko ili multi-gradno, kao npr. 20W/40 koje označuje ulje s vrijednostima viskoznosti prema normama za oba ulja

BITUMEN

- Bitumen je vezivni materijal tamnosmeđe do crne boje čija svojstva ovise o svojstvima nafte iz koje je proizveden i namjeni.
- Po sastavu je smjesa različitih ugljikovodika s molekulama kisika, sumpora i dušika (C: 75-85 mas.%; H: 9-10 mas.%; O: 2-8mas.%; N: 0,1-0,5 mas.%), te vrelištem do $T_v=525^{\circ}\text{C}$.
- Ugljikovodici su većinom kondenzirani naftenski i aromatski prstenovi, s malim brojem bočnih parafinskih lanaca.
- Potpuno ili djelomično topiv u organskim otapalima – otopljeni dijelovi bitumena u otapalu zovu se **malteni**, a neotopljeni **asfalteni**.
- Fizikalna svojstva ovise o stupnju disperzije asfaltena u maltenima.

DOBIVANJE BITUMENA:

- Bitumen se dobiva direktno iz vakuum ostataka ili procesom oksidacije vakuum ostataka i visokoaromatskih komponenti (ekstrakt, teško cikličko ulje)

BITUMEN

PRIMJENSKA SVOJSTVA

1. **Penetracija, mm:** dubina prodiranja igle u bitumen pri standardiziranim uvjetima.
2. **Točka razmekšanja, C :** mjera plastičnosti, određuje se metodom prstena i kuglice.
3. **Točka loma po Fraassu, C :** najvažnije svojstvo koje govori o izdržljivosti bitumena na niskim temp. pri vibracijama (točka pucanja).
4. **Rastezljivost (duktilitet), mm:** duljina do koje se može razvući uzorak bitumena pod standardnim uvjetima, a da se nit bitumena ne prekine.
5. **Indeks penetracije:** mjera toplinske osjetljivosti. Niže vrijednosti znače veću osjetljivost na temperaturne promjene (vrijednosti od -2,6 do +8)

BITUMEN

Podjela bitumena :

- 1. Cestograđevni:** za izgradnju cesta i autoputeva
 - Smjesa vakuum ostataka (60%), asfalta (20%) i ekstrakata (20%).
 - To su uglavnom mekani bitumeni s visokom točkom penetracije i niskom točkom omekšanja PK.
 - Dobivaju se procesom oksidacije vakuumskih ostataka, a najpogodnije su nafte naftenske i miješane baze.
- 2. Industrijski:** za sve vrste izolacija i pokrivanja, elektroindustrija, industrija gume, izrada premaza, lakova, itd.
 - Smjese vakuumskih ostataka (60-70%) i uljnih komponenti (30-40%).
 - Otporani su na vodu i kemijske reakcije i uglavnom su tvrdi (niska točka penetracije, visoka točka razmekšanja).

BITUMEN

3. **Modificirani** (polimerni):

- Bitumenu se dodaju polimeri u svrhu poboljšanja određenih svojstava – otpornosti na mehanički udar, trajnu deformaciju, pucanje i habanje.
- Polimeri djeluju na bazi reakcija s kisikom i na taj način inhibiraju oksidaciju bitumena i usporavaju njegovo starenje.
- Najviše upotrebljavan polimer je stiren-butadien-stiren (SBS).

4. **Bitumenske emulzije:**

- Smjese bitumena (50-70%), vode i emulzijskog sredstva (0,5-1%).
- Koriste se kod izgradnje ceste i u industrijske svrhe.
- Bitumenske emulzije za izgradnju cesta rade se iz bitumena koji ima točku penetracije 200-300 i sadrže 70% veziva.
- Industrijske bitumenske emulzije, uz bitumen, sadrže i smjese glina. Koriste se za izradu izolacija i podova, te u industriji papira (vrlo tvrdi bitumen s vrlo visokom točkom razmekšanja).